

Lovsångernas bok

Några anteckningar till Bibelkommissionens nyöversättning av Psaltaren

Av Sten Hidal

I oktober 1995 inträffade en viktig händelse i den svenska bibelöversättningens historia. Efter nästan två decenniers arbete framlade Bibelkommissionen sin nyöversättning av Psaltaren. Det rör sig här inte om en av många bibelböcker, låt vara till omfånget en av de största. Psaltaren torde vara den utan jämförelse mest använda av Bibelns alla böcker sett ur ett liturgiskt perspektiv. I den gamla romerska tidegården genomlästes Psaltaren på en vecka, i nu gällande Liturgia horarum är den utsträckt över en månad. Gudstjänstordningar i alla kristna konfessioner har hämtat inspiration ur Psaltaren. Hymnologin ger många exempel på psalmernas betydelse för den kristna hymnskatten.

Bibelkommissionen är en statlig kommitté under Civildepartementet och har inte till sin primära uppgift att tillfredsställa kyrkliga önskemål om en liturgiskt brukbar psaltare. Enligt direktiven — som inte skiljer mellan olika bibelböcker — är uppdraget att med användande av samtliga vetenskapliga hjälpmedel åstadkomma en översättning av Gamla tes-

tamentet (GT) till *begriplig, naturlig, idiomatisk och nutida* svenska. En särpräglad bibelstil av genomgående högtidligt slag skall undvikas. Direktiven har i allt väsentligt varit desamma som de som låg bakom tillkomsten av NT 81. I de hittills utgivna volymerna Fem bibelböcker (1979), Nio bibelböcker (1984) och Tre bibelböcker (1991) har kommissionens arbete kunnat följas. De båda första volymerna innehåller också ett antal psalmer i nyöversättning, tillsammans tjugoåtta stycken.

Den största skillnaden mellan att översätta GT och att översätta NT ligger i det textkritiska läget. För NT:s del är texten på det hela taget väl etablerad och endast ett mindre antal textkritiska problem finns. För GT gäller att den medeltida standardtexten, den masoretiska texten (MT) är i ovanligt hög grad uniform i den mening att handskrifterna avviker ytterst lite från varandra. Här bedrar dock skenet. Som redan en jämförelse med de gamla översättningarna (versiones) gör troligt, är den hebreiska texten skadad på många ställen och behöver återställas till en ursprungligare form. Diverse textkritiska operationer blir därför en tidsödande uppgift för hebraisterna i kommissionen. De deuterokanoniska böckerna (vilkas översättning framlades i Tillägg till Gamla testament, SOU 1986:44) kan sägas inta en medelposition mellan GT och NT också i detta hänseende.

När nu nyöversättningen av Psaltaren skall karakteriseras, förefaller det vara lämpligt att börja med den textkritiska aspekten. Läsaren utan hebreiska förkunskaper kommer att märka föga av den möda som ligger bakom, men han kommer att se några av dess frukter. Inte så att vi här ideligen stöter på ord och vändningar som är så annorlunda att de måste gå tillbaka på en annan förlaga, men det förekommer. Redan i Ps 8 möter ett sådant ställe. I 1917 års översättning lyder verserna 2 och 3:

Herre, vår Herre,
hur härligt är inte ditt namn över hela jorden,
du som har satt ditt majestät på himmelen!
Av barns och dibarns mun har du upprättat en makt
för dina ovänners skull,
till att nedslå fienden och den hämndgirige.

I nyöversättningen läser vi

Herre, vår härskare,
väldigt är ditt namn över hela jorden.
Jag vill besjunga din himmelska prakt

med ett barns, ett dibarns mun.
Du har fäst ett värn mot dina fiender
för att betvinga ovän och hämnare.

Här är ett exempel på en konjektur, en textändring utan stöd i någon av de gamla versiones. MT är omöjlig att översätta med en relativpartikel följt av en imperativ; "(du) som, ge!". I Matt 21:16 företräds Septuagintas tolkning: "Barns och spädbarns rop har du gjort till en lovsång åt dig". Textkritiska lösningar kan nästan alltid diskuteras, men i detta fall har kommissionen åtminstone lika goda skäl på sin sida som någon annan lösning. "Uttrycket har här tolkats som en bild för människans svårighet att med ord göra rättvisa åt Guds majestät" (noten).

Ett klassiskt exempel på de problem som den hebreiska grundtexten erbjuder är Ps 110:3. 1917 gör ett heroiskt försök att komma till rätta med MT:

Villigt kommer ditt folk, när du samlar din här;
i helig skrud kommer din unga skara inför dig,
såsom daggen kommer ur morgonrodnadens sköte.

I Bibelkommissionens nyöversättning blir stället:

Villigt samlas ditt folk
i dag då makten blir din.
På heliga berg har jag fött dig
som dagg ur gryningens sköte.

Också här finns flera möjliga tolkningar; i moderna översättningar är åtskilliga företrädda. Att strikt hålla sig till MT är dock inte möjligt. Särskilt besvärligt är det hebreiska ord som svarar mot "har jag fött dig". Med den vokalisering det har i MT bör det översättas "dina barndomar" (obs! pluralen), vilket inte ger någon mening. Men samma konsonanttext blir med en annan vokalisering "har jag fött dig", vilket också omvittnas av flera hebreiska handskrifter och Septuaginta. Det ger dessutom en god parallell till Ps 2:7. Det kan knappast råda något tvivel om att detta är den ursprungliga läsarten, men varför vokaliseringen har blivit en annan i majoriteten av handskrifterna är inte lätt att säga. Märkligt är att inte alla nyare översättningar har samma tolkning som Bibelkommissionen. Den företräds dock av bl a den nya tyska enhetsöversättningen och den danska bibelöversättningen.

Klart är att Bibelkommissionens version som helhet betraktad är textkritiskt konservativ. Mot detta tycks tala att den textkritiska kommentaren i slutet av boken förtecknar ca 350 avvikelser från MT. De flesta av dessa är dock mycket små. I de allra flesta fall har hänvisning kunnat göras till den kritiska apparaten i *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. I några fall har man stött sig på ändringsförslag som finns i den tredje upplagan av *Biblia Hebraica* från 1937.

I några fall kan man undra över varför kommissionen håller fast vid MT. Det gäller t ex Ps 47:10a där man översätter "Folkens furstar samlas, de är Abrahams Guds folk". Detta är en trogen återgivning av den hebreiska standardtexten. Problemet är bara den sakliga innebörden; aldrig någonsin annars tänkes "folken" och deras furstar vara likställda med Guds eget folk. Problemet löses elegant om man med Septuaginta omvokaliserar ordet för "folk" och i stället får prepositionen "med". Om man därjämte antar en haplografi (enkelskrivning) blir resultatet: "Folkens furstar samlas tillsammans med Abrahams Guds folk". I sin kommentar till Psaltaren — som i långa stycken kan läsas som en kommentar också till nyöversättningen — invänder Helmer Ringgren att den traditionella läsarten inte är omöjlig, eftersom det i nästa rad heter att folkens mäktiga tillhör Gud. Mot detta kan invändas att det är en sak att tillhöra Gud — Gud har makt över hela sin skapelse — en annan sak att tillhöra Guds folk, vilket måste vara grundat på en utkorelseakt i historien.

En nyhet i svensk bibelöversättningstradition är att vissa ställen har utelämnats som varande oöversättliga. Det gäller tre passager där MT har bedömts som alltför skadad för att kunna ges en rimlig översättning. De aktuella ställena är 49:15, 68:31 och 141:5-7. Det är intressant att jämföra vad moderna översättningar här har kommit fram till — och redan en sådan jämförelse gör det troligt att kommissionen har gjort den rätta bedömningen. Förhållandet är likartat på andra ställen i GT, men ofta har man då kunnat nöja sig med att i en not ange grundtextens innebörd som osäker.

Självfallet finns det åtskilliga ord och vändningar där 1995 erbjuder en annan tolkning än 1917. Mellan de båda översättningarna ligger en inte obetydlig ökning av vår kunskap om hebreiskan. Textfynden i det gamla Ugarit har vidgat vår kännedom om de nordvästsemitiska språken i kultisk användning. Mycket av detta märks dock inte i översättningen, som till skillnad från *New English Bible* håller sig avvaktande på denna punkt.

Ett ord som förgäves söks i den nya översättningen är "dödsskugga". Det heter nu i Ps 23:4 "Inte ens i den mörkaste dal fruktar jag något ont". Här skall det först noteras, att ordet dödsskugga är en nyhet i 1917 — i

Karl XII:s bibel saknas ordet trots att både Septuaginta och Vulgata har tolkat det hebreiska ordet som "dödens skugga". Som bl a ugaritiskan visar betyder ordet "djupaste mörker" (det vanliga ordet för "skugga" med en intensivändelse). Saken väckte diskussion när den första versionen av psalmen publicerades i Fem bibelböcker (1979) men innebär alltså närmast en återgång till äldre svensk tradition.

På samma sätt förhåller det sig med Tåredalen i Ps 84:7. Den har nu blivit Bakadalen, vilket i noten sägs vara en annars okänd dal som troligen passerades under vallfärden upp till Jerusalem. Men inte heller denna tolkning saknar stöd i svensk tradition. Den framstående orientalist och biskopen Johan Adam Tingstadius (1748-1827) har i sin utmärkta provöversättning av Psaltaren (1791) "Bacadalen" och vet t o m besked om dess läge: "En torr dal, sydväst om Jerusalem".

Frågan om de hebreiska verbformernas tidsrelatering är mycket komplicerad. Ps 107 är ett bra exempel på hur olika översättare kan komma till skiftande resultat utifrån samma grundtext. I den äldre översättningen (1917) är hela skildringen hållen i förfluten tid med undantag för några allmängiltiga reflexioner, t ex v 21-22 och 41-42. Läsaren bibringas vidare den uppfattningen, att "de" som är subjektet i psalmen (israeliterna) har gjort allt det som där beskrivs. Den nya översättningen håller hela slutpartiet, v 33-42, i presens och delar vidare upp det föregående i fyra enheter: 1-9, 10-16, 17-22 och 23-32. Subjekt är "några" (v 4) och "andra" (v 10, 17 och 23). Därigenom skapas en betydligt klarare bild av psalmens struktur, och den blir mera lättläst. Intressant är att konstatera att Bibelkommissionen, när det gäller synen på denna psalms uppbyggnad och tempusproblemet, ansluter sig till Tingstadius ovan nämnda provöversättning. Tingstadius översättning rymmer fö en mängd uppslag rörande psalmernas fördelning på körpartier och liknande som ännu inte har blivit utnyttjade.

Det är inte alltid så lätt att veta vem eller vilka som för ordet i en psalm. Psaltaren motsvarar i någon mån ett grekiskt drama utan angivande av de olika rollernas partier. I Ps 7:12-14 läser vi i 1917:

Gud är en rättfärdig domare

och en Gud som dagligen vredgas.

Om någon inte vill omvända sig, så vässar han sitt svärd,

sin båge spänner han och gör den redo,

och han riktar mot honom dödande skott,

sina pilar gör han brinnande.

Den som vässar sitt svärd måste här vara Gud! I 1995 års version är det syndaren själv som bereder sin ofärd:

Om fienden inte ger vika
utan slipar sitt svärd,
spänner sin båge och siktar,
håller dödens vapen redo,
gör sina pilar brinnande,
då är han dräktig med ondska...

Båda tolkningarna är företrädna i kommentarlitteraturen, men kommissionens är allmänt sett att föredra.

I Ps 36:8-9 läser vi nu:

Din nåd är dyrbar, o Gud,
i dina vingars skugga finner människor tillflykt.
De får njuta överflödet i ditt hus,
i din glädjes strömmar stillas deras törst.

Detta är den tolkning som företräds av 1917 och den är fullt möjlig. En annan möjlighet är att med stöd av masoreternas versindelning översätta: "Hur dyrbar är inte din nåd! Både gudar och människor finner tillflykt under dina vingars skugga". Så tolkas stället av New English Bible. Psalmen är förexilisk och ganska mytiskt präglad, varför en sådan tolkning har åtskilligt som talar för sig. Vi ser emellertid hur återhållsam Bibelkommissionen är i sina bedömningar och hur markerad viljan är att anknyta till svensk översättningstradition.

Men nu över till den svenskspråkliga aspekten. Redan en snabb genömläsning visar en stor skillnad i stilen mellan 1917 och 1995 (vi bortser nu helt från morfologiska aspekter förverkligade redan i NT 81 som att verbens pluralformer har försvunnit, m m). Den nya översättningen kännetecknas av *intensitet, konkretion och täthet*.

Den är i dessa stycken raka motsatsen till 1917 års psaltare som är *parafraserande, abstrakt och förtydligande*. Ännu större blir skillnaden om vi jämför med Tingstadius översättning från slutet av 1700-talet. Denna översättning har många förtjänster, men stilistiskt måste den beskrivas som gustaviansk salongsposi. Tingstadius översättningsteknik är parafraserande, förtydligande och omtydande och han föredrar ett abstrakt ordval. Det ligger mer än hundra år mellan honom och 1917, men likheterna är ändå påfallande.

Helt annorlunda är 1995 års översättning. Här har man gjort allvar av insikten att den hebreiska diktningen med sin pregnans och dynamik, sitt komprimerade bildspråk och sin syntaktiska täthet ofta står helt nära den moderna poesin. Tydligast märks detta när Guds handlande kommer på tal. Allt det försiktigt omskrivande i en del äldre versioner (redan i Septuaginta) är här som bortblåst. Gud ryter åt folken, han är fylld med glödande vrede och han släpar bort sin fiende i strupen. Ännu värre råkar psalmisten ut när han möter sina fiender. De fnyser åt honom, de hånar och visar tänderna, de eggas varandra och ”rabblar förbannelser”, de river honom som ett lejon. En hel del av effekten här vinnas säkert genom ett mera tidsenligt ordval, men det går inte att ta miste på att översättaren har velat nå största möjliga effekt.

Det hebreiska språket är fattigt på abstrakta substantiv. Det är därför fullt i sin ordning att översättaren med förkärlek väljer konkreta ord och vändningar. Detta i förening med ett medvetet försmående av de flesta sammanbindande småord ger en säregen kraft och pregnans åt texten. Borta är det mjukt elegiska draget i psalmerna. I stället har vi fått en karg och tät men utomordentligt expressiv svensk språkdräkt. Likheten med Karl XII:s bibel är — alla skillnader till trots — tänkvärd. Över seklerna räcker de båda översättningarna varandra handen över Tingstadius och 1917.

Särskilt lyckad blir den nya översättningen när den utgår från ett original som är pregnant. Lyssna till den storslagna skildringen av teofanin i Ps 18:12-16:

Han dolde sig inne i mörkrets tält,
i molnens fuktiga massor.
I glansen kring honom
för molnen fram,
hagel och gnistrande bränder.
Herren dundrade i himlen,
den Högste lät höra sin röst.
Han sköt sina pilar vida omkring,
han sände ljungande blixtrar.
Havets bädd kom i dagen
och jordens grundvalar blottades
för ditt rytande, Herre,
för din vredes stormvind.

Flera passager som beskriver Guds kraftfulla ingripande är mycket väl återgivna, t ex Ps 9:5-8:

Du har dömt och skaffat mig rätt,
du satte dig på tronen, en rättvis domare.
Du röt åt folken, förgjorde de onda,
du strök ut deras namn för evigt.
Fienden är borta, krossad för alltid.
Du lade städerna öde, ingen minns dem.
Herren regerar i evighet,
han har rest sin tron för att döma.

Det kan i detta sammanhang observeras att Ps 9 och 10 nu har blivit för-
enade, som de otvivelaktigt har varit från början (versnumreringen är dock
oförändrad).

Den nu arbetande kommissionen söker stilistiskt profilera översätt-
ningen. En enhetlig, utjämnad "bibelstil" är, med rätta, inget önskemål.
Naturligt är att en kultisk text som Psaltaren ligger ganska högt på den
stilistiska skalan. Den svenska översättningen väjer därför inte för ord med
en ganska hög valör: "ätt" (ej i 1917), "stävja" (76:11), "lönndom" (10:8),
"bistå" (60:13). Värt att notera är att det modala hjälp verbet "må", som
inte ansågs vara möjligt som konjunktivmarkering i NT 81s version av
Fader vår, här möter på flera ställen, t ex Ps 20:2-4:

Må Herren svara dig på nödens dag,
må Jakobs Guds namn bli ditt värn.
Må han sända dig hjälp från templet
och stödja dig från Sion.
Må han minnas dina matoffer,
må han ta emot dina brännoffer.

"Matoffer" är vad som i 1917 kallas "spisoffer", alltså det vegetabiliska
specialoffret. I det kultiskt präglade ordförrådet kan man lägga märke till
det lyckade ordet "tempelskaran" (hebreiska *qahal*, 1917 "församling"),
t ex Ps 22:26.

Den hebreiska poesin präglas som bekant av den likartade uppbyggnad
av de båda vershalvorna som kallas *parallelismus membrorum*. Det måste er-
kännas att nyöversättningen bättre kan göra rätt åt detta stilmedel än
1917 genom avsaknaden av sambindande småord. Hebreiskan är fattig på
partiklar, har begränsad möjlighet till underordning av satser och saknar

nästan helt tomma formord. Här liknar den nya översättningen sin hebreiska förlaga. "Men i Tegnér's bibel (1917) är det tvärtom. Han har levat i den föreställningen, att ett ledigt och äkta folkligt uttryckssätt skall vara omständligt och klädas i ett lövverk av småord, vari himmelens fåglar sjunger" (H S Nyberg, Esaias Tegnér d y som språkman och bibelöversättare, 1966, s 115).

Att rena hebraismer skall undvikas i en bibelöversättning kan tyckas självklart. Men det finns intrikata gränsfall, som inte är lätta att bedöma. I GT och speciellt i de deuteronomistiskt präglade skrifterna spelar Guds "namn" en viktig roll. Namnet är bärare av en föreställningsvärld som en vanlig svensk bibelläsare inte förbinder med samma ord. I vissa sammanhang — som t ex i den breda historieexposén i 1 Kung 8 — fungerar "namnet" utan större problem. Svårare är det med formelartade uttryck som "för ditt namns skull". Ps 23:3 lyder i Fem bibelböcker (1979):

Han ger mig ny kraft,
han leder mig på rätta vägar,
så som han har lovat.

I 1995 års slutversion läser vi:

Han ger mig ny kraft,
han leder mig på rätta vägar,
sitt namn till ära.

Bibelkommissionen har säkert gjort en riktig bedömning genom att återinföra "namnet". För en bibelöversättning som skall tjäna ett flertal syften — förhoppningsvis även ett mera kvalificerat bibelstudium — är det nödvändigt att återspegla något av originalets rikedom även på denna punkt.

Den nya bibelöversättningen präglas inte av konkordansprincipen. Ett hebreiskt ord kan åtrges på flera olika sätt, beroende på sammanhanget. Detta är givetvis det enda riktiga; föreställningen att två ord i olika språk skulle semantiskt helt täcka varandra är ytterst osannolik. Inte ens 1917 kunde genomföra en konsekvent konkordansprincip. Ett för den gammal-israelitiska människosynen så centralt ord som *naefaesh* återgavs i regel med "själ" (vilket ordet något gång *kan* betyda), men också andra ord förekommer. Det skulle vara en tacksam uppgift att undersöka hur varierad återgivningen i 1995 års Psaltare är av de centrala orden *naefaesh*

("själ"), *leb* ("hjärta"), *basar* ("kött") och *ruach* ("ande"), men det får anstå.

Översättningen är rikligt försedd med noter. I något fall är de så omfångsrika att de upptar nästan lika mycket plats som själva bibeltexten. Ett större antal noter än vanligt kan försvaras för Psaltarens del med tanke på den bibelbokens centrala ställning i kyrkolivet. I något fall saknas en not där en sådan vore önskvärd. Det gäller bl a om Ps 7:6, där läsaren gärna vill veta hur fienden kan "lägga min ära i mulen" ("ära" motsvaras i hebreiskan av *kabod*). Today's English Version har "lay my body in the dust", vilket sannolikt är vad det betyder.

Med glädje konstaterar läsaren att de hebreiska rubrikerna till de olika psalmerna har blivit översatta och inte helt sonika utelämnade som i New English Bible. Delar av dem lämnas dock översatta; för det mesta de helt obegripliga termer som sannolikt har en musikalisk innebörd (som t ex "morgonrodnadens hind" i rubriken till Ps 22). Likaså har det obegripliga "sela" försvunnit — på det första stället (4:3) antecknas det i en not.

Det har till leda påpekats att poesi är svårt, ja, omöjligt att översätta. Redan den omständighet att målspråket oavbrutet förändras gör att den definitiva översättningen aldrig kan framläggas. Därtill kommer att i detta fall grundspråket troligen aldrig blir fullt känt i alla sina subtiliteter. Mot den bakgrunden är det en verklig prestation att ha åstadkommit en så gedigen översättning som här är fallet. Det har tagit tjugo år, men den tiden har använts väl.

Summary

The Royal Swedish Bible Translation Commission presented in October 1995 a new version of the Psalms. The translation is analysed in this article as regards the Hebrew text, principles of translation, and the Swedish style. The Masoretic Text is emendated in more than 300 places; mostly small corrections. Conjectures of greater interest are found in, e. g., Ps 8:3 and 110:3. In its treatment of exegetical problems, the Commission exhibits very sound judgement.

The style of the Swedish language is intense, tangible, and dense. The abstract and paraphrasing tendency in the former translation (1917) is meticulously avoided. In this respect the new translation has more in common with its predecessor from the early 18th century than with the translation of 1917. The psalms of individual complaint are particularly well rendered.